

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 338.32

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2019.03.037>**О.О. Бейдик¹, О.І. Топалова², Л.А. Прохорова²**¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка²Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ЗА УМОВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Мета дослідження – визначення чинників та перспектив розвитку туризму за умов проведення децентралізації (на прикладі Запорізької області). Сучасний етап розвитку країни, децентралізація - це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів місцевим органам влади, де вони можуть бути найуспішніше реалізовані. Основні позиції процесів децентралізації та реформування викладені у Стратегії сталого розвитку "Україна 2000", яка орієнтована також і на розвиток туристичної галузі. В основу наукового дослідження регіонального туризму в умовах децентралізації покладено два основні методологічні підходи: діалектичний та територіальний. На аналітичному та синтетичному етапах досліджень використано методи кореляційного аналізу, порівняльно-географічного аналізу та картографічного моделювання. У процесі дослідження виявлено пріоритетні напрями розвитку туризму в Запорізькій області в умовах децентралізації, визначено перспективні контури об'єднаних територіальних громад та розглянуто передумови формування туристичних дестинацій в регіоні. Запропоновано картографічну модель рекреаційно-туристського потенціалу об'єднаних територіальних громад Запорізької області. Перспективним актуальним напрямом подальших досліджень є визначення просторових контурів об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: регіональний туризм; децентралізація; об'єднана територіальна громада; просторовий каркас; курортполіс; субгалузь; геосайти; Запорізька область.

О.О. Beudyk¹, O.I. Topalova², L.A. Prokhorova²¹Taras Shevchenko National University of Kyiv²Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

THE TRANSFORMATION OF THE REGIONAL TOURISM IN THE CONDITIONS OF THE DECENTRALIZATION (IN THE ZAPORIZHIA REGION)

The economy of Ukrainian needs the new approaches and the innovative project working at the present phase of the development. The processes of the transformation of the administrative-territorial system of the regions and the redistribution of the resource base are the call for the society and the industrial sphere of the country. The present stage of the country's development, decentralization is the transfer of significant powers and budgets from state bodies to local governments, where such powers can be most successfully implemented. The main positions of the processes of the decentralization and the reformation are set out in the Sustainable Development Strategy «Ukraine 2020», which is also focused on the development of the tourism industry. Two main methodological approaches such as the dialectical and the territorial were based on the basis of the scientific research of the regional tourism in the conditions of the decentralization. The methods of the correlation analysis, the comparative-geographical analysis and the method of the cartographic modeling were used at the analytical and the synthetic stages of the research. The priority directions of the development of the tourism in the Zaporizhia region in the conditions of the decentralization were revealed. The perspective contours of the united territorial communities were determined and the preconditions of the formation of the tourist destinations in the region were considered, the cartographic model of the recreational and tourist potential of the united territorial communities of Zaporizhia region was proposed. The research as for the definition of the territorial contours of the united territorial communities of Zaporizhia region has been further developed.

Keywords: regional tourism; decentralization; united by territorial community; spatial framework; resortpolicy; subbranch; geosite; Zaporizhia region.

© О.О. Бейдик, О.І. Топалова, Л.А. Прохорова, 2019

ISSN 1561-4980. Укр. геогр. журн. 2019, 3(107)

Актуальність теми дослідження

В умовах істотних суспільно-економічних перетворень, поступового впровадження реформи децентралізації змінюються не тільки адміністративні та економічні системи, а й характерні для певної території структури й галузі – транспорт, логістика, туризм та інші. За цих умов національний туризм залишається одним із важливих напрямів економічної діяльності України. Розвиток регіонального туризму неможливий без реалізації програм щодо його інтенсифікації, пошуку латентних чинників і важелів, які поки що практично не задіяні. Питанням регіонального використання рекреаційних ресурсів та розвитку туризму присвячено низку публікацій українських вчених [5-10 та інші]. Децентралізація – це процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень від центрального управління. Децентралізація влади включає як політичну, так і адміністративну складові та може бути територіальною (переміщення влади від центрального міста на інші території) і/або функціональною (передання повноважень щодо прийняття рішень від головного органу будь-якої галузі уряду до державних органів управління нижчих рівнів).

Мета цього дослідження – визначення чинників та перспектив розвитку туризму за умов децентралізації на прикладі Запорізької області. Розкриття предмет-об'єктної сутності окресленої теми пов'язано з вирішенням таких завдань:

- визначити перспективні контури об'єднаних територіальних громад Запорізької області;
- розглянути передумови формування туристичних дестинацій в регіоні;
- виявити пріоритетні напрями розвитку туризму в об'єднаних територіальних громадах області;
- розробити картографічну інтерпретацію просторових аспектів дослідження.

Методи дослідження

В основу наукового дослідження регіонального туризму в умовах децентралізації покладено два основні методологічні підходи: діалектичний та територіальний. На аналітичному та синтетичному етапах дослідження використано методи кореляційного аналізу, порівняльно-географічного аналізу та метод картографічного моделювання. Методологічною основою дослідження є положення сучасної суспільної географії, зокрема

роботи О.Г. Топчієва, М.Д. Пістуна, О.І. Шабля, публікації українських вчених з питань регіонального туризму – В.І. Бірковича, Т.І. Ткаченка, В.Ф. Семенова. Реформа з децентралізації, що розпочалася в Україні з 2014 р., є темою дослідження науковців різних напрямів, у т.ч. й географів.

В опублікованих працях цей процес розглядається з різних підходів, наприклад [1-4 та інші].

Виклад основних результатів дослідження

Ознаками впливу децентралізації на розвиток туризму є викривлення просторового каркасу туристичної системи (поява курортполісів), утворення нових туристичних кластерів, зміна дестинацій та їх порядків.

Просторовий каркас – це місця зосередження функціональної активності населення регіону, що передбачає концентрацію ресурсів, процесів, технологій, інфраструктурних об'єктів, які забезпечують життєдіяльність території. Це поняття застосовують у розумінні планувальної структури для визначення територіальних переваг при формуванні стратегій регіонального розвитку, а його побудова здійснюється за різними критеріями визначення основи каркасу: географічними, галузевими, функціональними, інфраструктурними та іншими.

За даними Держстатуправління на 1.01.2014 р. (рік започаткування реформи децентралізації) в Запорізькій області було 20 адміністративних районів. Зміни щодо адміністративно-територіального устрою регіону внесли положення Національного проекту з децентралізації (2014 р.) та Перспективного плану формування територій громад Запорізької області, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 р. № 938¹, а також Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 р.²

Згідно з цими настановами наприкінці 2014 р. в Запорізькій області утворилося 7 перших громад (Бердянська, Великобілозерська, Кирилівська, Підгірська, Розівська, Чернігівська, Якимівська). В 2017 р. було визначено позиції щодо

¹Офіційний вісник України, 2015 р., № 75, ст. 2479; 2016 р., № 81, ст. 2695.

²Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 р.

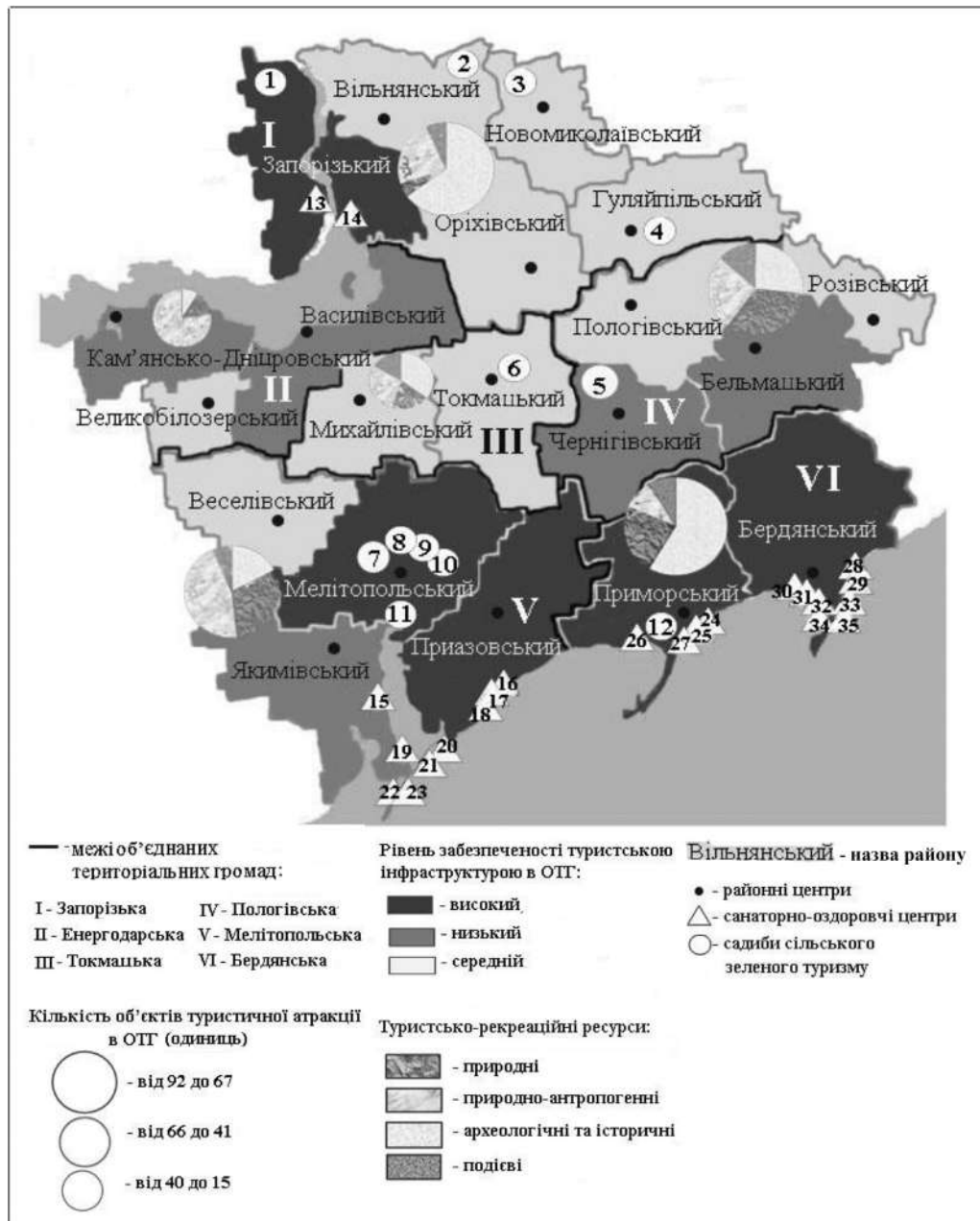


Рис. 1. Рекреаційно-туристський потенціал об'єднаних територіальних громад Запорізької області (складено авторами)

Легенда до рис. 1:

Садиби сільського зеленого туризму: ① – етносело «AQUAZOO-Петрополь» (с. Петропіль, Запорізька ОТГ), ② – «Дивосвіт» (с. Червоноказаче, Запорізька ОТГ), ③ – «Прованські трави» (с. Новоіванівка, Запорізька ОТГ), ④ – «Бульба» (с. Гусарка, Запорізька ОТГ), ⑤ – «Великий став» (с. Салтичія, Пологи́вська ОТГ), ⑥ – «У Яковенка» (м. Токмак), ⑦ – «Алея троянд» (смт Мирне, Мелітопольська ОТГ), ⑧ – «Перлина степу» (с. Тамбовка, Мелітопольська ОТГ); ⑨ – «На хуторі» (с. Оленівка, Мелітопольська ОТГ), ⑩ – «Соснівський бурштин» (с. Сосновка, Мелітопольська ОТГ), ⑪ – «Гостини у Валентини» (м. Мелітополь), ⑫ – «Старий млин» (с. Новобогданівка, Бердянська ОТГ).

Санаторно-оздоровчі заклади (понад 1,5 тис. відвідувачів за сезон): ▲ ① – «Мотор Січ» (Запорізька ОТГ), ▲ ② – «Великий луг» (Запорізька ОТГ), ▲ ③ – «Кирилівка» (Мелітопольська ОТГ), ▲ ④ – ДОЦ «Северянин» (Мелітопольська ОТГ), ▲ ⑤ – ДОЦ «Лазурна Радуга» (Мелітопольська ОТГ), ▲ ⑥ – «Приморськ» (Бердянська ОТГ), ▲ ⑦ – ДОЦ «Прометей» (Бердянська ОТГ), ▲ ⑧ – «Бердянськ» (Бердянська ОТГ), ▲ ⑨ – «Артика» (Бердянська ОТГ).

перспектив створення 6 об'єднаних територіальних громад (ОТГ) – Бердянської, Енергодарської, Запорізької, Мелітопольської, Пологівської, Токмацької. А в 2018 р. (згідно з моніторингом процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, який щомісяця проводить Мінрегіон України) Запорізька область увійшла в «зелену» зону лідерів децентралізації та посіла у рейтингу 3-є місце³ (*рис. 1*).

Зважаючи на перспективи виникнення ОТГ в Запорізькій області відбувається трансформація просторового туристичного каркасу. У межах Бердянської та Мелітопольської ОТГ формуються курортні поліси – Бердянськ та Кирилівка. Основними чинниками їх виникнення є значний туристсько-рекреаційний потенціал, соціально-економічні передумови та доволі розвинена транспортна інфраструктура, що забезпечує доступність курортного угруповання з усіх напрямів.

До складу Бердянського курорту входять чотири функціональні зони:

- у кореневій частині Бердянської коси на базі природних грязьових ресурсів та мінеральних вод формується санаторно-лікувальна субгалузь з 18 лікувальними установами місткістю 6,5 тис. осіб;

- на Бердянській косі склалася зона оздоровчої рекреації: тут розташовані переважно бази відпочинку (52 установи місткістю 11,0 тис. осіб) та дитячі оздоровчі заклади (119 – місткістю 6,8 тис. осіб), є резерви для розвитку комплексу пансіонатів цілорічного використання;

- у районі сіл Новопетрівка та Куликівське на рекреаційних угіддях стихійного тривалого та короткочасного відпочинку в перспективі можна створити оздоровчу субгалузь тривалого відпочинку для дітей та дорослих.

Разом з тим, у Бердянській ОТГ формується приморський оздоровчий курорт місцевого значення, якій налічує 24 оздоровчі заклади для дорослих на 7,5 тис. осіб та 7 дитячих оздоровчих закладів на 2,3 тис. осіб.

Кирилівський курортні поліс знаходиться в межах Мелітопольської ОТГ (на південному заході Запорізької області) й територіально об'єднує смт

Кирилівку, коси Пересип і Федотову. На території курорту (203,3 га) переважає сезонне оздоровлення дітей і дорослих в 113 рекреаційних установах загальною місткістю 19,9 тис. осіб. Розширення території курорту «Кирилівка» можливе за рахунок непридатних і малоприсаєднаних сільськогосподарських угідь (900 га) та Молочного лиману, що є джерелом мулових і сульфідних грязей. Серед соціально-економічних передумов найсприятливішою для розвитку рекреації в межах курорту «Кирилівка» є достатньо розвинена транспортна інфраструктура. В його межах виділяються такі зони:

- район селища Кирилівка - 10 баз відпочинку, дитячі оздоровчі установи, санаторій «Кирилівка», розрахований на одночасне лікування 2,1 тис. осіб;

- коса Пересип – 64 бази відпочинку на 14,2 тис. осіб;

- коса Федотова – 132 заклади на 14,7 тис. осіб;

- зона Радіонівських рекреаційних угідь для оздоровчого відпочинку 3,4 тисяч дітей у с. Богатир та 1,1 тис. дорослих.

З перспективою об'єднання територіальних громад (в транзитних містах Василівка, Запоріжжя, Мелітополь) пов'язане формування туристичних дестинацій 1-го порядку, які нині представлені концентрацією туристичних об'єктів, серед яких: Історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова», Ландшафтний заповідник «Лиса Гора», Національний заповідник «Хортиця», Дніпрогес (гребля та силова станція), колишній Таврійський гірничо-збагачувальний комбінат (об'єкт екстремального туризму), Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» тощо. Крім цього, визначені перспективні дестинації 1-го порядку є реперними точками щодо відвідування відомих в Україні геосайтів.

Значне скупчення геологічних об'єктів Запорізької області спостерігається в Бердянській та Пологівській ОТГ. У контексті ландшафтної цінності та геологічної значущості нами було визначено декілька найцікавіших геолого-геоморфологічних об'єктів:

- Бельмак-Могила – найвища точка Приазовської височини в межах Запорізької області (висота 324 м над рівнем моря). Приазовська височина характеризується повсюдними виходами на поверхню кристалічних порід Українського щита

³Головне управління статистики в Запорізькій області. (2018). URL: <https://opendatabot.ua/>

(магматитів, гранітів) і представлена скельними останцями, що мають вигляд куполоподібних пагорбів. Геологічна цінність полягає в наявності сірих плагіогранітів шевченківського комплексу та рожевих гранітів і магматитів анадольського комплексу.

- «Кам'яні Могили» – відділення Українського степового природного заповідника Національної академії наук України, що був заснований в 1927 році як особлива природоохоронна територія місцевого значення, нині це відомий історичний та природний охоронний об'єкт України, який щороку відвідують близько 15000 туристів. Заповідник вирізняється великим різноманіттям рослин, 18 видів занесено до Червоної книги України. Велику наукову цінність становлять природні степові ландшафти.

- Кварцитові скелі (Вуха віслюка) являють собою один з естетичних ландшафтів Запорізького краю, що відноситься до об'єктів природно-заповідного фонду України з 1972 року. У середній течії річки Берда впродовж 200 м над навколишнім рельєфом височіють вертикальні скелі, створені денудацією кристалічних порід центральноприазовської серії [8]. Виходи кварцитів у вигляді гребенів представлені породами від світло-сірих до білих кольорів, тріщинуваті, слюдисті, плитчасті, що формують мальовничий краєвид місцевості.

- Скеля Сова Пименова – являє собою окремий гранітний моноблок, що входить до складу Бердянського гранітного масиву. Має включення ільменіту та рутилу, що надає цьому ерозійно-денудаційному останцю не лише мальовничості, а й петрологічної цінності.

- Солодкий лиман – це унікальне природне урочище, що є частиною ландшафтного заказника загальнодержавного значення Заплава р. Берда в місці її впадіння в Азовське море. Площа 25 га. Являє собою унікальний гідро-геоморфологічний комплекс з солоністю води від 4 до 6 мг/л. Колір води злегка сіруватий, що зумовлено наявністю лікувальної грязі, високим ступенем вмісту хлориду натрію і великою кількістю сульфатів.

Аналізуючи стан та перспективи розвитку геологічного туризму в області [9, 10], виявлено що лише концентрації геологічних об'єктів недостатньо. Лімітуючими чинниками розвитку геотуризму залишаються нерегульований доступ до об'єктів та відсутність туристської інфраструктури поблизу геоатракції.

Останнім часом геотуризм тісно пов'язують з охороною геоспадщини: багато геотуристських атракцій одночасно перебувають під правовою охороною. У таких випадках впроваджують спеціальний режим їх відвідування – обмежують доступ до цих об'єктів чи окремих їх частин, спрямовують туристичний рух за чітко визначеними і промаркованими трасами, контролюють туристичне навантаження та використовують інші можливі способи їх збереження. Організація Європейської Асоціації зі збереження геологічної спадщини (ProGEO) стала знаковою подією міжнародного значення. У Європі були створені її регіональні робочі групи, до складу однієї з них – Центральноєвропейської – наразі входить і Україна. В Запорізькій області серед 34 геологічних пам'яток – 14 мають статус геологічної пам'ятки місцевого значення, але визначеного режиму відвідування вони не мають, що з одного боку, полегшує ознайомлення з ними та сприяє розвитку геологічного туризму в регіоні, а з іншого, – робить їх вразливими та незахищеними [9]. Водночас відвідування геологічних пам'яток туристичним загалом унеможлиблюється відсутністю об'єктів туристичної інфраструктури (розміщення, харчування). На сьогодні організацією екскурсій із включенням геологічних пам'яток займаються переважно господарі садиб сільсько- (зеленого) туризму. Особливої популярності геологічний туризм набув у Бердянській, Мелітопольській та Пологівській ОТГ.

У Бердянській та Мелітопольській ОТГ формуються також дестинації 2-го порядку, представлені рекреаційними угіддями стихійного тривалого і короточасного відпочинку локального значення (Новопетрівський та Бердянський адміністративні райони; Орловсько-Приморський район; Радивонівсько-Якимівський район; Чкаловський, Ботієвський і Степанівсько-Приазовський райони). Вони мають вигідне географічне положення і сприятливі природні передумови для організації рекреаційної діяльності. Наприклад, розташовані у південно-східній частині Запорізької області Бердянський грязьовий приморський курорт територіально об'єднує Бердянську косу з її кореневою частиною, курортну зону м. Бердянськ, а в перспективі може приєднати Новопетрівські рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короточасного відпочинку локального значення, розташовані відповідно на захід і на схід від меж міста.

Висновки

У сучасних умовах децентралізації в Запорізькій області (згідно зі Стратегією розвитку регіону до 2020 р.) формується 6 об'єднаних територіальних громад. Значним рекреаційно-туристським потенціалом вирізняються Бердянська, Запорізька та Мелітопольська ОТГ. Саме на території цих громад сконцентровані об'єкти туристичної атракції регіону, що суттєво впливає на організацію туристичних дестинацій 1-го та 2-го порядків. Зважаючи на сприятливі природні та соціально-географічні умови в Бердянській та Мелітопольській ОТГ розвиваються 2 потужні

курортполіси – Бердянськ та Кирилівка.

Новизна проведеного дослідження полягає у тому, що вперше розглянуто передумови формування туристичних дестинацій Запорізької області в умовах децентралізації, виявлено пріоритетні напрями розвитку туризму в області загалом, а також в окремих ОТГ; укладено картографічну модель рекреаційно-туристського потенціалу об'єднаних територіальних громад досліджуваної області. Також набуло подальшого розвитку дослідження щодо визначення територіальних контурів об'єднаних територіальних громад Запорізької області.

References [Література]

1. *Administrative – territorial structure of Ukraine: methodological bases and practice of reforming: monograph* (2016). Lviv. 216 p. [In Ukrainian].
[Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: монографія. Львів, 2016. 216 с.]
2. Baranovskyi M.O. (2017). Financial decentralization in Ukraine: peculiarities of implementation. *Ukrainian geographical journal*, 4, 30-38. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2017.04.030> [In Ukrainian].
[Барановський М.О. Фінансова децентралізація в Україні: особливості становлення // Укр. геогр. журн. 2017. № 4. С. 30-38. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2017.04.030> [In Ukrainian].
3. Oliinyk Ya.B., Ostapenko P.O. (2016). The Formation of amalgamated territorial Communities in Ukraine: Benefits, Risks, treats. *Ukrainian geographical journal*, 4, 37-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2017.04.030> [In Ukrainian].
[Олійник Я.Б., Остапенко П.О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози // Укр. геогр. журн. 2016. № 4. С. 37-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2017.04.030>]
4. Danylyshyn V.M., Pylypiv V.V. (2016). Decentralization in the EU countries: lessons for Ukraine. *Regional economy*, Iss. 1, 5-11. [In Ukrainian].
[Данилишин В.М., Пилипів В.В. Децентралізація в країнах ЄС: уроки для України // Регіональна економіка. 2016. Вип. 1. С. 5-11.]
5. Beydik O.O. (2011). *Recreational Resources of Ukraine*. Kyiv. 462 p. [In Ukrainian].
[Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України. Київ, 2011. 462 с.]
6. Beydik O. O. (2013). *Unique Ukraine: Geography and Resources of the Tourism: Textbook*. Kyiv. 572 p. [In Ukrainian].
[Бейдик О. О. Унікальна Україна: географія та ресурси туризму: Навчальний посібник. Київ, 2013. 572 с.]
7. Bortnyk S.Yu., Gerasimenko N.P., Wimbledon V. (2018). *Application of classification of geosites of Ukraine in geotourism education*. Lviv, 211-214. [In Ukrainian].
[Бортник С. Ю., Герасименко Н. П., В. Уімблдон. Застосування класифікації геосайтів України у геотуристичній освіті. Львів, 2018. С. 211-214.]
8. Kalinin V. I., Gurskyi D. S. (2007). *Geological landmarks of Ukraine*. Kyiv. 320 p. [In Ukrainian].
[Калінін В.І., Гурський Д. С. Геологічні пам'ятки України. Київ, 2007. 320 с.]
9. Prokhorova L. A., Topalova O.I., Nepsha O.V. (2018). *The northern coast of the Sea of Azov within Zaporizhya region as the perspective direction in geotourism*. Lviv, 182-185. [In Ukrainian].
[Прохорова Л. А., Топалова О. І., Непша О. В. Північне узбережжя Азовського моря в межах Запорізької області як перспективний напрям в геотуризмі. Львів, 2018. С. 182-185.]
10. Topalova O. I. (2017). *The modern condition of Development of Geological Tourism in Zaporizhya region*. Kyiv, 113-117. [In Ukrainian].
[Топалова О. І. Сучасний стан розвитку геологічного туризму в Запорізькій області. Київ, 2017. С. 113-117.]
11. *Managing Decentralisation: A New Role for Labour Market Policy, Organisation for Economic Co-operation and Development, Local Economic and Employment Development (Program)*. OECD Publishing, 2003. P. 135.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2019